

JAROSLAV POŠVÁŘ

O hornictví a mincovnictví v Havlíčkově Brodě v 13. století

Dnešní Havlíkův Brod byl před půl tisíciletím a dříve významným střediskem hornictví,¹ po němž dnes již zbývá sotva několik stop, které stále více a více stírá čas. Ty tam jsou doby, kdy středověcí horníci sestupovali na primitivních žebřících s kahany v rukou do úzkých šachet, kdy nakopaná ruda byla rum-pály vytahována vzhůru v kožených vacích či okovech a tam dále zpracovávána, jak o tom máme zprávy z klasického díla Jiřího Agricoly o středověkém hornictví ze 16. století.² Stará důlní díla jsou dnes pohřbena pod povrchem země a upadají v zapomnutí. Úkolem této studie je oživit zprávy o dolování v okolí Havlíčkova Brodu, zmínit se v zprávách o brodské mincovně a vydati tak svědectví o dávné proslulosti tohoto koutu Českomoravské vysočiny, kde se prostírala bohatá naleziště stříbrných rud mezi Rychnovem, podél zemské hranice na Žďár, Polnou, Humpolec, Bělou, Šlapanov, Havl. Brod, dále na Jihlavu, Přibyslav, Pavlov na Moravě a odtud na Lipnici, Vrbici, Ledec, Kostelec a Kutnou Horu, jak je vymezil první znalec českého hornictví Kašpar Šternberk.³

Severní hranici brodského rudného okresu tvoří Žďárské vrchy, táhnoucí se k potoku Lipnici, jež patří snad k nejstarším nalezištím stříbra na Vysočině. I když nelze přikládati víry nadneseným kronikářským zprávám, nedoloženým písemnými či jinými prameny, přece nebude bez zajímavosti vzpomenouti tu líčení Hájkovy kroniky, jež se zmiňuje právě o těchto místech v souvislosti se stříbrným bohatstvím, které bylo příčinou bojů mezi Čechy, Moravany a Uhry v 10.

¹ J. Čelakouský, Brod Německý, Ottův slovník naučný, sv. IV., Praha 1891, str. 733 n.

² G. Agricola De re metallica libri XII., Basilej 1556.

³ K. Šternberk, Umriss einer Geschichte der böhmischen Bergwerke, Praha 1836—1838, I. str. 25. Srov též J. T. A. Peithner. Versuch über die natürliche und politische Geschichte der böhmischen und mährischen Bergwerke, Vídeň 1780, str. 8.

století.⁴ K r. 950 se tam praví:⁵ »Ukázala se opět veliká hojnost stříbra v České zemi na východ slunce, nad Lipnickým potokem, kteréhož lidé z té krajiny velmi bohatě počali užívat. To když Boleslavovi oznámeno bylo, poslal mnoho dělníkuov, kázal třicet nových doluv udělati a v nich pilně hledati...« K r. 952⁶ se Hájek znovu zmiňuje o stříbře u Lipnického potoka. V údolí, »kdež Ostrý kamen slove, byl od kovkopuov silný pramen stříbra nalezen, po kterémž berúce se do hlubokosti našli jsú veliký kus stříbra k podobenství koně velikého, jenž byl velmi misterný a samorostlý...« Tento stříbrný kůň byl pak poslán knížeti na Vyšehrad. Podobně k r. 953⁷ se u Hájka dočítáme, že Moravané »tajně a v nemalém počtu všedše na Žďárské hory, odtud některé špehéře poslali, aby převěřili, mnoholi dělníkuov tu na stříbrných dolech a jaký způsob při nich jest.« Moravané pak zjistivše, že je příhodný čas, zmocnili se těchto dolů a »tu jsau hned počali velmi náhle a pilně dělati a stříbro vybírajíce, do Moravy je na koních i na vozích posílali.«

Z těchto všech pověstí lze vyloupnouti reálné jádro snad potud, že stříbrná ruda byla v tomto kraji kopána již v pradávných dobách.

Z historických zpráv o brodském hornictví je uváděna listina z r. 1234, již moravský purkrabí Přemysl, kterému na základě výroku jihlavského horního soudu a L. urbure v Brodě ve sporu proti Ratiboru z Deblína byly přiznány tři štoly, tyto štoly v Deblíně daruje opět Ratiboru, aby je dědičně držel. Šternberk otiskuje tuto listinu z jakéhosi kodexu ze 14. století, nalézajícího se kdysi v Předklášteří u Tišnova.⁸ Jde však o Bočkovo falsum.⁹ Přesto však není pochyby o tom, že brodské hornictví se stářím rovná hornictví jihlavskému. Šternberk klade jeho počátky — má na mysli ovšem již hornictví organizované a řízené jak určitými zásadami technickými, tak právními — již do počátku 13. století.¹⁰ Jistě není daleko od pravdy, neboť kodifikace horního práva jihlavského z polo-

⁴ G. Dobner, Wenceslai Hagek a Liboczan Annales Bohemorum, pars IV., Praha 1772, str. 95.

⁵ V. Flajšhans, Václava Hájka z Libočan Kronika česká, Praha 1923, II. str. 76. Dobner, I. c. 72.

⁶ Flajšhans, I. c. 78. Dobner I. c. 88. Viz též J. Hrabák, Hornictví a hutnictví v království českém, Praha 1902, str. 13 n.

⁷ Flajšhans, I. c. 79. Dobner, I. c. 92.

⁸ Šternberk, I/2, sbírka listin č. 5. Zmiňuje se o ní též Čelakovský, str. 734. A. Zycha, Das böhmische Bergrecht des Mittelalters auf Grundlage des Bergrechts von Iglau, Berlin 1900, I. str. 66. Ch. d'Elvert, Zur Geschichte des Bergbaues und Hüttenwesens in Mähren und österr. Schlesien, Brno 1866, str. 11, 23. Hrabák, I. c. 60. F. Petr, Stříbrné doly v okolí Německého Brodu, Výroční zpráva stát. vyš. gymnasia v Německém Brodě 1897, str. 11. Dále J. Pošvávř, K počátkům jihlavského hornictví a horního práva. Vlastivěd. sborník Vysočiny I., Jihlava 1956, str. 34.

⁹ J. Šebánek, Moderní padělky v moravském diplomataři do r. 1306, ČMM 60 (1936), str. 27 n., 455 n.

¹⁰ Šternberk, I/1, I. c. 38.

viny 13. století se týkala nejen horních děl jihlavských, nýbrž tvořila obecné horní právo pro české království, ježto se vztahovala na »horníky, kdekoli v našem království usazené«.¹¹ V souhlase s tím pak se praví v listině z 8. června 1278, jímž je Brodu udělováno městské a horní právo,¹² že jde o »svobody a práva, jímž se odedávna Brodští těšili z povolení ctěného pána a otce našeho Smila blahé paměti a jiných našich předků«.¹³ Z toho lze souditi, že brodské hornictví se již dávno před vydáním městského a horního práva řídilo právem zvykovým, resp. horním právem jihlavským. Zdá se, že tu hned od počátků docházelo ke sporům o uplatnění královského horního regálu, jehož obsah nebyl sice výslovně v jihlavském právu vymezen, ale jež jeho platnost předpokládá, a to mezi králem a mezi pány z Lichtenburka, jímž patřila půda, na které ležely brodské doly. Je to příklad zápasu krále s feudálním vlastníkem půdy o uplatnění horního regálu, který můžeme sledovati po několik staletí a který král nakonec prohrál, takže mu posléze zbylo jen formální právo, zatím co užitky brali feudální vlastníci půdy.¹⁴ Dokladem tohoto boje je skutečnost, že v listině z 5. listopadu 1257¹⁵ Smil z Lichtenburka postoupil desátky ze stříbrných dolů v Brodě, Bělé, Šlapanově a Příbyslavicích klášterům ve Žďáře, Třebíči a Sedlci. Páni z Lichtenburka zřejmě nedbali královských práv a disponovali podle své vůle s doly na svém zboží. Pravděpodobně měli i vlastní horní správu. Tento stav byl patrně respektován i královským českým mincmistrem, jako nejvyšším horním orgánem. V listině z 25. října 1258,¹⁶ dané ve Šlapanově, vyhláší totiž mincmistr Jindřich, řečený Pták,¹⁷ že mincmistr Eberhard, mající vrchní pravomoc nad stříbrnými doly v Brodě a v celých Čechách, před ním prohlásil, že Theodoriku Freiberskému a Gernotovi Černému, jakož i jejich dědicům, neodvolatelně a navždy propůjčil štolu řečenou freiberskou, jejíž jméno pochází od jmenovaného Theodorika. Zís-

¹¹ Šternberk, sb. listin č. 8.: „... quot nos regia auctoritate nostra et libera voluntate dilectis ciuibus nostris in Iglauia et montanis ubique in regno nostro constitutis singulis et uniuersis, libertates, iura, nec non et statuta subscripta ...“.

¹² J. Čelakovský, Privilegia královských měst venkovských v království českém z let 1225 až 1419, Praha 1895, č. 23. Šternberk, sb. listin č. 21.

¹³ Šternberk, l. c.: „... Libertates et iura subscripta, quibus ex antiquo concedente dilecto domino et patre nostro Zmilone felicis memorie et aliis nostris predecessoribus annuentibus gauisi sunt ...“.

¹⁴ J. Pošváb, Horní regál a jeho vývoj v českých zemích, Numism. časopis XX/1951, str. 19 n., 24.

¹⁵ CDM III., str. 248.: „... decimas omnium reddituum et prouentuum, quos de argenti fodinis in Broda, Biela, Zlappanis et Priemezlaves ...“ Šternberk, I/1, str. 38. Čelakovský, Brod Německý, l. c. 734. Petr, l. c. 12.

¹⁶ Originál v Universitní knihovně v Praze. Šternberk, sb. listin č. 11.

¹⁷ V listině je uveden jako „Henricus, dictus Avis“. Za Václava I. býval královským mincmistrem českým, viz V. Novotný, České dějiny, I/4, Praha 1937, str. 376. O organizaci a správě mincoven blíže Pošváb, Slezské a moravské mincovny ve 13. století, Slezský sborník 1953, str. 339 n.

kali právo na tyto doly: freiberskou štolu, Jägerberg, Uiberschar, Hartwigsberg, Breitbartsberg, Schüblerberg, Helmerischberg, Buchberg starší a mladší, Lettenberg, Klopferberg, Hochhalde, Haberberg a jedno netěžené pole, dále Konrádovu štolu s dolem Gottesgab. Jména těchto horních děl ovšem nelze dnes indentifikovati, ukazují však na rozsah brodského hornictví na počátku druhé poloviny 13. století. Na této listině je pak zajímavé, že není vydána královským českým mincmistrem, jak by se podle jeho kompetence dalo očekávat, nýbrž mincmistrem Ptákem, který sice listinu sám vydal, ale nemohl tak patrně učiniti bez souhlasu českého mincmistra. Vzhledem k tomu, že místem vydání listiny je Šlapanov, nikoli Jihlava, jde tu o mincmistra nikoli jihlavského, nýbrž brodského. Lze tedy souditi, že brodské doly měly vlastní horní správu, která snad jen formálně byla podřízena vrchní správě českého hornictví, což je v listině výslovně uvedeno. Tomu nasvědčuje i skutečnost, že listina mincmistra Ptáka byla 1. ledna 1259¹⁸ potvrzena Smilem z Lichtenburka, kde je znovu výslovně, podobně jako v listině Ptákově, uznána pravomoc Eberhardova nad brodskými doly.¹⁹ Protože však listinu o propůjčení freiberské štoly a jiných dolů nevydal přímo Eberhard sám, nýbrž mincmistr brodský a potvrdil ji Smil z Lichtenburka, je zřejmo, že feudální vlastník půdy uznával sice jednotnou organizaci českého hornictví, ale právo na doly si ponechával pro sebe a svému správnímu orgánu nařídil vydání příslušné listiny, kterou nadto sám potvrdil. Zdá se, že tu je uzavřena jedna kapitola boje o uplatnění královského horního regálu, kdy vlastník půdy byl nucen výslovně uznati pravomoc královského správního orgánu nad doly na své půdě.

Je tedy zřejmo, že koncem šestého desíletí 13. století brodské hornictví dosáhlo již značného rozsahu, mělo svou vlastní správu, začleněnou sice do horní správy zeměpanské, ale právo na výtěžek dolů patřilo pánům z Lichtenburka. Král tento stav trpěl a spokojil se s tím, že Lichtenburkové uznávali — třeba jen formálně — pravomoc českého mincmistra i v dolech brodských. Toto zvláštní postavení Smila z Lichtenburka v otázce horního regálu bylo ostatně uznáno českým králem v listině z 9. ledna 1261,²⁰ dané v Brodě, kde se výslovně praví, že »zůstává nedotčeno právo naše a Smila z Lichtenburka«.²¹ V listině je dále obsaženo vyloučení Freibergovy štoly z pravomoci královských urbureů a mincmistrů moravských. Zdá se, že král tehdy jednal v Brodě se Smilem o brodských dolech a výsledkem bylo prohlášení, že nepodléhají moravské horní správě. Snad

¹⁸ *Šternberk*, sb. listin č. 13.

¹⁹ V předchozí listině se praví výslovně: „... quod D. Eberhardus magister monetae super argenti fodinas in Brode aliasque per Boemiam plenariam facultatem habens...“. Zde pak rovněž: „... quod dilectus compater noster Eberardus magister monetae, super argentifodinas in Brode aliasque per Boemiam plenariam facultatem habens...“.

²⁰ Originál v Universitní knihovně v Praze. *Šternberk*, sb. listin č. 16.

²¹ „... salvo tamen jure nostro et Zmilonis de Luchtenburch...“.

si tehdy jihlavští perkmistři osobovali nějakou pravomoc ohledně brodských dolů²² a Lichtenburk si vynutil vydání této listiny, snad poukazem na to, že podléhá horním orgánům země české. Jeho posice byla zřejmě silná a mocenský boj se zeměpánem trval dále. Přemysl II. brzy nato zasáhl postavení Lichtenburků odnětím skladu zboží v Brodě a přenesením jeho do Jihlavy v listě ze 4. června 1269,²³ daném v Brně, jímž zakazuje napříště městu Brodu sklad suken, olova, slanečků a jiného kupeckého zboží. Čelakovský uvádí,²⁴ že současně byly Lichtenburkům odňaty nároky k městu a k horám. Po smrti Smilově téhož roku došlo podle téhož autora k narovnání mezi Smilovými syny Jindřichem, Smilem, Oldřichem a Rajmundem a králem, který jim přiznal nějaké důchody z města i hor.²⁵ Avšak v době, kdy Přemysl II. byl zaměstnán vážnými nesnázemi s Rudolfem, využili Lichtenburkové situace a zmocnili se opět všech svých bývalých práv.²⁶ Neváhali ani vydati písemnou kodifikaci městského a horního práva pro Brod a doly v okolí dne 8. června 1278²⁷ po vzoru práva jihlavského, čímž si osobili i zákonodárnou moc zeměpanskou. Nepokoušeli se ani volit nějakou formu, jež by naznačovala, že tento akt byl proveden se souhlasem krále, nýbrž listinu vydávají svým jménem a pod svou pečeti.²⁸ Tento hrubý zásah do královského horního regálu a do zákonodárné moci českého krále, provedený svémocně příslušníky mocného feudálního rodu, lze snad srovnati jen se šlikovským horním řádem pro Jáchymov v 16. století, který však byl snad vydán za tichého souhlasu panovníka.²⁹ Je zároveň dokladem vzrůstu moci feudální šlechty na úkor moci královské v poslední čtvrtině 13. století. Poručník Václava II., Ota Braniborský po pádu Přemysla II. listem ze 7. prosince 1278³⁰ potvrdil Lichtenburkům jejich práva, právo k hrazení města a kupecký sklad v Brodě.

Přestože brodské horní právo, vydané touto formou, znamenalo úplné popření královské pravomoci ohledně brodských dolů, je v něm ponechána instituce tzv. královského lánu, známá již z jihlavského horního práva. Lichtenburkové, kteří pro svou kodifikaci volili jihlavský vzor, si zřejmě přece jen netrou-

²² V této souvislosti upozorňuji na případ brodské směnárny, o níž se praví v jednom formuláři o pronájmu mince na Moravě s rychtami znojemskou a jihlavskou (*Šternberk*, sb. listin č. 27), patří-li k moravskému mincovnictví, pak ať ji drží a řídí moravští mincmistři, ne-li, pak má spadat pod mincmistry české.

²³ CDM IV., str. 27, originál v Měst. archivu v Jihlavě. *Čelakovský*, *Privilegia*, str. 93.

²⁴ *Čelakovský*, *Brod Německý*, str. 734.

²⁵ *Petr*, str. 12, *Čelakovský*, tamtéž.

²⁶ *Čelakovský*, str. 734, *Pošvář*, *Horní regál*, str. 19. *Petr*, str. 12.

²⁷ *Šternberk*, sb. listin č. 21. *Čelakovský*, *Privilegia*, č. 23.

²⁸ *Šternberk*, l. c. str. 30. „... nihilominus eisdem eadem conscripta sigilli nostri caractere tradismus consignata...“.

²⁹ *Pošvář*, *Horní regál*, str. 22.

³⁰ *Čelakovský*, *Privilegia*, č. 31.

fali v písemném dokumentu popříti i toto královské právo.³¹ Zajistili si však pro sebe právo vlastního lánu.

Na základě své horní pravomoci propůjčili Brodští dědičně Hennigu, řečenému Schutwein, listinou z 25. června 1281³² štolu u Bartoušova (in Partuzchdorf) se čtyřmi vyměřenými horami, zvanými obecně Mulgraben, hora Gebhardova, Hennigova a Sutmaova (?) s příslušnými lány královskými, panskými a městskými a s přebytkem. V listině se praví, že propůjčovatelé jsou královští urburi Wernherus, rychtář brodský, Hanmannus, řečený Ruffus, Chuno a Sifridus. Listina, jejíž originál je v brodském archivu, je však opatřena městskou pečeti. Jak patrně, i zde je zachována formálně pravomoc českých královských urburi, mezi nimiž je uveden brodský rychtář. Ve skutečnosti jde však o akt městské horní správy. Feudální vlastník půdy tu již nevystupuje jako v r. 1259 při potvrzení propůjčky freiberské štol. Zdá se, že horní správu, podobně jako v Jihlavě, prováděly nyní městské horní orgány, při čemž Lichtenburkové se spokojili s výtěžkem hor.

Konec 13. a počátek 14. století byl patrně kulminačním bodem brodského hornictví a rovněž i rozkvětu města. Ještě z r. 1303³³ je dochována zpráva o propůjčce opuštěné štol u Macourova proboštu Jindřichovi z Údolí Panny Marie v Pohledu, Frederiku, perkmistru tamtéž, Gotfridovi a ostatním jejich společníkům. Tato štola, obecně nazývaná »in Calden-husen«, je propůjčována s obec-

³¹ Čelakovský (Privilegia, č. 23, str. 72 a n.) uvádí český překlad z konce 15. století (: 59) „Item, vsecky hory, kteréž v dědictvie našem a na zboží rytieřuov a jiných našich lidí nalezeny byly by, k tomu městu a našiem měšťanuom příslušetí mají s mierú a všiem právem, kromě ve třech našich městech, to jest Šlapanově, v Bělé a v Chotěboři, kterýmž vsecky hory nalezené v láních jich, kteréž jsú jim měřeny, mierú i všiem právem příslušetí budú. — (67) Item, jestliže by kto nalezl novú horu, měreno jemu buď sedm lánuov, a s obú stranú měření buďte pánu králi lán, potom panu Jindřichovi a bratřim jeho nadepsaným lán, a potom přísežným lán jeden jako králi. (68) Těm, jenžto měří horu, dání mají býti čtyři šilinkové za jejich práci od měření. (69) V právě měření hory chceme, aby byli tři lánové a prostředek v ní jeden lán a to na výsosti v rovném zpuosobu. (70) Item, kdož by kolivěk dělal štolu a nalezl rudu, měřiti jemu mají sedm lánuov od toho místa a práva jiných hor; a jestli pak z vuole s vědomiem rychtáruovým a s toho, kdož hor podává, v té štolé ktož by dělal, nižádný přes tři lány a puol před niem a po něm jemu překážeti nesměj. (71) A jestliže by hora neb štuola, kteráž by měřena byla, pusta a opuštěna byla, v neděli před lidmi má svolána býti, aby ti, kteříž mají také dělati, věděli; a jestliže by to neučinili, po čtrnácti dnech opět má svoláno býti. A jestliže by tu nedělali, v neděli šestú za právo pánu a králi dáno buď tiemto obyčejem, jestliže (nikto) řečenú horu ve čtvrtú, v pátú neb šestú aneb sedmú (část) přijíti (ne)chce. (72) A jestliže ta hora jiné hoře překáží vodú po třech dnech hora překážející překážené hoře dána bude; ale rychtář má dáti svolati třikrát. (73) Ač by kto s povoleniem a vuolí rychtáruová dělal na té štuole, na hoře měřené a opustlé, kdyby k lánu měšťan bez povolenie jich přišel by, chod té štuoly bude na vuolí měšťan. (74) A jestliže by pak s vuolí jich tam přišel, štuola jako prostřednieho člověka z výš, kterýž to ani dlúhý ani krátký jest (a) mohl by se odvrátiti, přičině na dél ruku, puojde, bez překážky práva, nad se muož jíti (a) bez nákladuov zdravě samotně držeti. (75) Tak jestliže v nadepsaném lánu prve bude děláno. (76) V prostředku lánu na nejhlubší sedě, a cožkolivěk dobýti železem prostřed-

ným souhlasem měšťanů v Brodě Albertem, rychtářem z Mittelbergu (de Medio Monte) a Henningem Scuchwinem, kteří se označují jako »concessores urbura-
riorum regni Boemie in districtu Brodensi«, to znamená, že propůjčka se děje rovněž z pravomoci královských českých urbureů. Je tu tedy, pokud jde o správní organizaci, zachovávan v celku stav dřívější, jak jsme viděli z listiny předchozí. Tentokrát však je listina opatřena nejen pečeti města Brodu, ale i řečených zástupců královské správy.

Okolnost, že šlo o propůjčení opuštěné štolý, ukazuje, že hornictví na Brodsku počátkem 14. století pokleslo na svém významu. Tak si také můžeme vysvětliti obsah listiny z 18. června 1321,³⁴ vydané králem Janem Lucemburským, svědčící panu Jindřichu z Lipé, nejvyššímu maršálku království českého — páni z Lipé nabyli totiž Brodu po Lichtenburcích — kde je řeč o tom, že předchůdci pana Jindřicha po dlouhé časy vzdělávali hory v okolí Německého Brodu s velkými náklady a škodami a že město samo na statcích i obyvatelstvu je jakoby zničeno. Proto panu z Lipé a jeho nástupcům uděluje král milost, kdyby následkem výnosnější těžby v dolech kolem Brodu na jeho zboží došlo v Brodě opět ke zřízení mincovny, aby pobíral polovinu z mince, v čemž mu nikdy nechce překážeti. Horníci z Brodska zřejmě odcházeli do Kutné Hory, která byla již široko daleko proslulá, takže brodské doly, méně výnosné, pustly a s nimi i město Brod se pozvolna vylidňovalo.³⁵

niem muož vzespod sebe, což by mohl mieti, k požitku jeho. puojde beze vsí překážky. (77) A jestliže by kto z měšťan potom neb ktožkolivěk, tak štuolu svú měl, čtvrtú část náklady svými vydělá a obdrží. (78) Kdežkolivěk hora která mieře přísúzena byla by a překážela by miera hory druhé, to jest lánem měšťan, tak že tří lánúov a puol obdržeti by nemohla, nadepsaná miera nové hory na mezi lánúov měšťan vezme počátek a tak měrú hodnú obdrží sedm lánúov, potom králi dva, panu Jindřichovi s bratřími nadepsanými dva, přísežným dva měřiti budú. (79) A jestliže by mezi horami měřenými dvěma nová hora mieře přísúzena byla a pravú mieru mohla by mieti, to jest všech lánúov, měřena býti má. A jestliže by co po mieře sešlo, dromě dvú lánú, ještě slove horný štrych, uberschor, k požitku má padnúti přísežným. Ač pak dva lány nebo vice, nalezači, kteříž v něm dělají, svobodně držeti mají, prve změřic. (80) Item, ač kto s volí rychtářovu a toho, ktož hor podává, štuoly by počal, a jiný přijda předeň mimo pravú mieru, to jest tří lánúov a puol, skrze jinú štuolu nebo skrze kterúkolivěk dieru nalezl první rudu: s danými svědky a vyslyšanými, mieru sedm lánúov první obdrží. (81) A kterýžkolivěk v nové hoře nalezl by rudu a štrych řádným obyčejem rychtářovi by pokázal, žádný před niem a po něm na mieře jednoho lánú dělati nebude směti. A ktož by koli proti takovému ustavenie a měrenie nadepsané (mu) dělati směl by, všech požitkuov toho dolu odsúzen bude, a první všechnu spravedlnost obdrží. Toho svědkové jsú: . . . Léta milostivého tisíc dvě stě sedmdesátého osmého, šestý den června měsiece.“ Překlad pochází z pamětní knihy z r. 1416, fol. 170—182, v Měst. archivu v Havlíčkově Brodě. Srv. též J. Kořan, Přehledné dějiny československého hornictví, Praha 1955, str. 87 n.

³² Šternberk, sb. listin č. 41. Originál v Měst. archivu v Havl. Brodě.

³³ Originál v Universitní knihovně v Praze. Šternberk, sb. listin, č. 50.

³⁴ Originál ve Státním archivu ve Vídni. Šternberk, sb. listin č. 53.

³⁵ Petr, str. 13. Hrabák, str. 61.

Podobně i Karel IV. v listině ze 4. května 1351, dané v Budějovicích, ponechal panu Čenkovi z Lipé po dobu života polovinu urbury a výtěžku z mince podle obdaření jeho otce Jana, jež se týká dolů v místech Puchberg, Mittelberg, Heinrichsdorf³⁶ a jiných, bližších Brodu než Kutné Hoře, pokud by nepřesáhla částky 50 hřiven týdně. K těmto příjmům patří též výtěžek z práv a příslušenství urbury a mince, totiž z rychet, šrotérství, směnárny, ze stolic chlebných i masných, z lázní a jiných úřadů ve městě i na horách. Zdá se, že úpadek města a hor byl snad zpomalen, ale nebyl zastaven, protože Čeněk z Lipé r. 1363³⁷ osvobodil přistěhovalce do Brodu na dvě léta ode všech platů, berní a dávek, což by jinak asi neučinil.

Další pohromu utrpěly brodské doly v době husitské. Němečtí havíři stáli při Zikmundovi a v obavě před dobytím města a dolů husity zasypali sami štolý a šachty, aby jich »kacíři« nemohli používat.³⁸ Když byl Brod roku 1422 dobyt po porážce Zikmundově, utrpělo město i okolí velké škody, takže dlouho byla všecka horní díla opuštěna.³⁹ Z této zkázy se pak již brodské doly nikdy nevzpamatovaly. Koncem 15. století bylo tu hornictví v jakési míře obnoveno, ale přesných zpráv o tom nemáme.⁴⁰ Teprve ze 16. století jsou dvě zprávy kutnohorského perkmistra Lazara Erkera, který podnikl inspekční cestu po Vysočině.⁴¹ V první zprávě z 26. září 1581 se zmiňuje o zbytcích starých důlních děl za Německým Brodem. Když bylo několik starých šachet znovu otevřeno, byla nalezena stříbrná ruda na kov dosti bohatá. Z otevřených dolů v té době uvádí: Rychnov, Pelhřimov, Pavlov, Hlasovou, Skalici aj. Druhá zpráva z 5. června 1598 opakuje údaje ze správy první a uvádí, že ještě před 12 roky byla v některých dolech dobývána výnosná stříbrná ruda. Tvrdí pak, že nejbohatší doly v Čechách jsou v této krajině od Německého Brodu k Ledči, pak k Pelhřimovu, Rychnovu a Jihlavě, dlouhé a široké až 10 mil.⁴²

Koncem 16. století, přestože Brodu udělil Rudolf II. r. 1588 výsady svobodného horního města, ustala těžba na Brodsku téměř úplně. Počátkem 17. století jsou zaznamenány méně významné pokusy Jiřího Kraila ze Stříbrných Hor.⁴³

³⁶ *Šternberk*, sb. listin č. 65. Originál ve Stát. archivu ve Vídni. Lokality zde uvedené jsou dnes vesměs neznámé. Srov. též *Čelakovský*, *Privilegia*, str. 574, 575.

³⁷ *Čelakovský*, *Privilegia*, č. 402.

³⁸ *J. Solař*, Stříbrné doly u Německého Brodu, *Živa* 1859, str. 35. *Petr*, str. 14.

³⁹ *Čelakovský*, Brod Německý, str. 734. *Petr*, l. c. 14.

⁴⁰ *Z. Winter*, Kulturní obraz českých měst I., Praha 1890, str. 202.

⁴¹ *Petr*, l. c. 14. *Šternberk*, I/1, str. 44. *Solař*, str. 31 n. *Hrabák*, str. 61.

⁴² *Solař*, l. c., který otiskuje podrobnější obsah těchto zpráv. *Petr*, str. 14, 15. *Peithner*, str. 9, 9. Srov. též *J. Koutek*, O rudných žilách a starém dolování u Jihlavy, *Sborník Ústř. ústavu geolog.* XIX/1952, str. 91. *V. Čech*, O starých dolech na stříbrnou rudu mezi Jihlavou a Pelhřimovem na Českomoravské vysočině, tamtéž, str. 117 n.

⁴³ *Petr*, l. c. 15. Viz též *K. Kutílek*, Stříbrné doly v Českém Schützendorfu, *Vesmír* 1884, str. 270.

R. 1623 získal doly ve Stříbrných Horách a v Útíně v rámci pobělohorských konfiskací kardinál František z Ditrichštejna, který otevřel několik starých štol, ale bez valného výsledku.⁴⁴ Pokud pak byly ještě některé šachty a štoly otevřeny na pohledském zboží, byly na příkaz probošta Jakuba Germana r. 1642 zasypány, aby nedošlo k neštěstí.⁴⁵ V druhé polovině 17. století se kutalo jen v některých štolách v okolí Stříbrných Hor. Z té doby jsou zachovány dvě měříčské horní knihy s údaji o štolách a šachtách z těchto míst.⁴⁶ V 18. století za Marie Terezie oživly opět snahy o probuzení zašlého hornického ruchu i na Brodsku. Jihlavský perkmistr Jan Fischer provedl na příkaz z Vídně průzkum krajiny a sestavil mapu, kterou snad vzal za základ své mapy Peithner.⁴⁷ Čas od času se daly ojedinelé pokusy o těžbu na Brodsku, ale nedosáhly valných výsledků. Tak v 50. letech 19. století se v Brodě ustavilo »Těžiřstvo sv. Jana Nepomuckého«, v 70. letech otevřel některé staré štoly inž. Jan Höniger a koncem století měl kutací právo ve 34 kutištích J. Viktorin z Mělníka a pruská společnost v 5 kutištích.⁴⁸

Fr. Petr zrekonstruoval na základě údajů horních měříčských knih ze 17. století a patrně za použití mapy Peithnerovy přehled horních děl v revíru Stříbrných hor a v revíru utínském. Za šedesát let od vydání jeho studie jistě zanikly i ty zbytky práce dávných horníků, pokud tehdy ještě snad byly viditelné. Pokušíme se oživit zprávy o jejich stavu z doby před dvěma a půl stoletími.

V revíru Střelné a Stříbrných hor na sever od Sázavy byla *štola královská*, která se nalézala na levé straně staré silnice od Pohledu k Přibyslavi. Její ústí bylo ještě r. 1688 otevřeno. Ze *šachty královské*, vzdálené 114 m od ústí štoly, byla vyvážena ruda ve značném množství a byla na hromadě v poplužním »Dolním dvoře« ještě r. 1688, poněvadž tavírna, za třicetileté války zbořená, nebyla obnovena.⁴⁹

Štola hlavní ležela o 19 m níže než štola královská. Její ústí bylo východně od ústí této štoly. Ve vzdálenosti 208 m byla šachta, odkud ve dne v noci dva páry koní žentourem vytahovaly z hloubky 33 m rudu a jalové kamení. Ve vzdálenosti asi 400 m byla opět šachta s velkou haldou. Severně byla šachta »*Cech*«, táhnoucí se 59 m nad hlavní štolou. Od této šachty se táhly povrchové haldy a propadliny na severovýchod k dvěma šachtám, z nichž jedna byla založena v 17. století Jiřím Krailem, jak bylo uvedeno. Byla ve vzdálenosti 338 m od »*Cechu*«. *Krailova šachta* byla nad hlavní šachtou ve výši 76 m, největší hloubka její byla 23 m.⁵⁰ Obě štoly byly v obci Stříbrné Hory.

⁴⁴ Petr, I. c. 15.

⁴⁵ Petr, I. c. 16.

⁴⁶ Tamtéž.

⁴⁷ Viz mapu u str. 215. Petr, I. c. 16. Hrabák, I. c. 62.

⁴⁸ Petr, I. c. 17. Kutílek, I. c. 271.

⁴⁹ Petr, I. c. 18 n.

⁵⁰ Petr, I. c. 19.

Štola Růženina byla založena před r. 1682, r. 1688 dosáhla délky 104 m, r. 1691 214 m. Podle propadlých šachet se dalo soudit na délku 300 m. Měla se táhnouti pod všemi stříbrohorskými doly, ale tohoto cíle nebylo dosaženo. Nově byla otevřena r. 1877. Koncem 19. století byl její vstup vydrěven v délce 12 m, dále byla vedena v tvrdé hornině. Podle údajů horní knihy z r. 1682 byla na stříbro bohatá (obsahovala 13 lotů stříbra).⁵¹

Štola bezejmenná ústila při pravém břehu Sázavy pod kostelíkem sv. Kateřiny, 190 m západně od ústí Růženiny štoly. Její ústí bylo koncem 19. století sice zasypáno, ale ještě patrné.⁵²

Štola Boží pomocí měla ústí 6 m od ústí štoly předchozí. V její blízkosti byla kdysi stoupa, jak ukazoval nález ozubeného kola a řemenu.⁵³ Předchozí tři štoly byly v obci Dobrá u Přibyslavi.

Štola žebrácká měla ústí na pravém břehu Sázavy v místě ostrého zákrutu mezi Simtany a Střírnými Horami. Její ústí bylo ve vzdálenosti 1.134 m na jihozápad od ústí štoly královské. Před koncem 19. století byla tu zasypána šachta »Žebrácký cech« u kříže při polní cestě do Stříbrných Hor, jež byla o 56 m výše než ústí štoly žebrácké. Dosáhla hloubky jen 29 m. U Simtan nedaleko předešlé štoly byly též haldy a propadliny. Byla tu štola novějšího založení. Ústí této štoly bylo koncem 19. století ještě znatelné u bývalého rybníka, odkud se brala voda pro náhon na stoupu a prádelnu rudy. Zkoušky z těchto hald, prováděné r. 1883 v Příbrami, vykazovaly 14³/₄ lotů stříbra.⁵⁴

Štola pekelná byla na pravém břehu macourovského potoka, severně od Dolního dvora, pod strmým úbočím. Od ústí hlavní štoly byla ve vzdálenosti 759 m. Propadliny dosahovaly až ke Krailově šachtě.⁵⁵ Tyto dvě štoly byly ve Stříbrných Horách (býv. Český Šicendorf).

Jižně od Sázavy v revíru utínském byly tzv. *bílá volská štola*, dále *červená štola* a *utínská štola*.⁵⁶ Středem dolů v tomto revíru byl kopec Poperek (Puchperk) s množstvím propadlých šachet a hald, patrných tam ještě před půl stoletím. Ústí *červené štoly* bylo na příkrém skalnatém svahu na levém břehu Sázavy, severně od mlýna »Stukheil«. Štola měla délku až 219 m.

Utínská štola měla ústí na pravém břehu utínského potoka, 210 m na západ od štoly červené.

Jinak byla utínská skupina dolů mnohem rozsáhlejší než okrsek severní. Zprávy o ní jsou však kusé, protože se tu dolovalo již v dávných dobách. Horní

⁵¹ Kutilek, str. 270. Petr, str. 19.

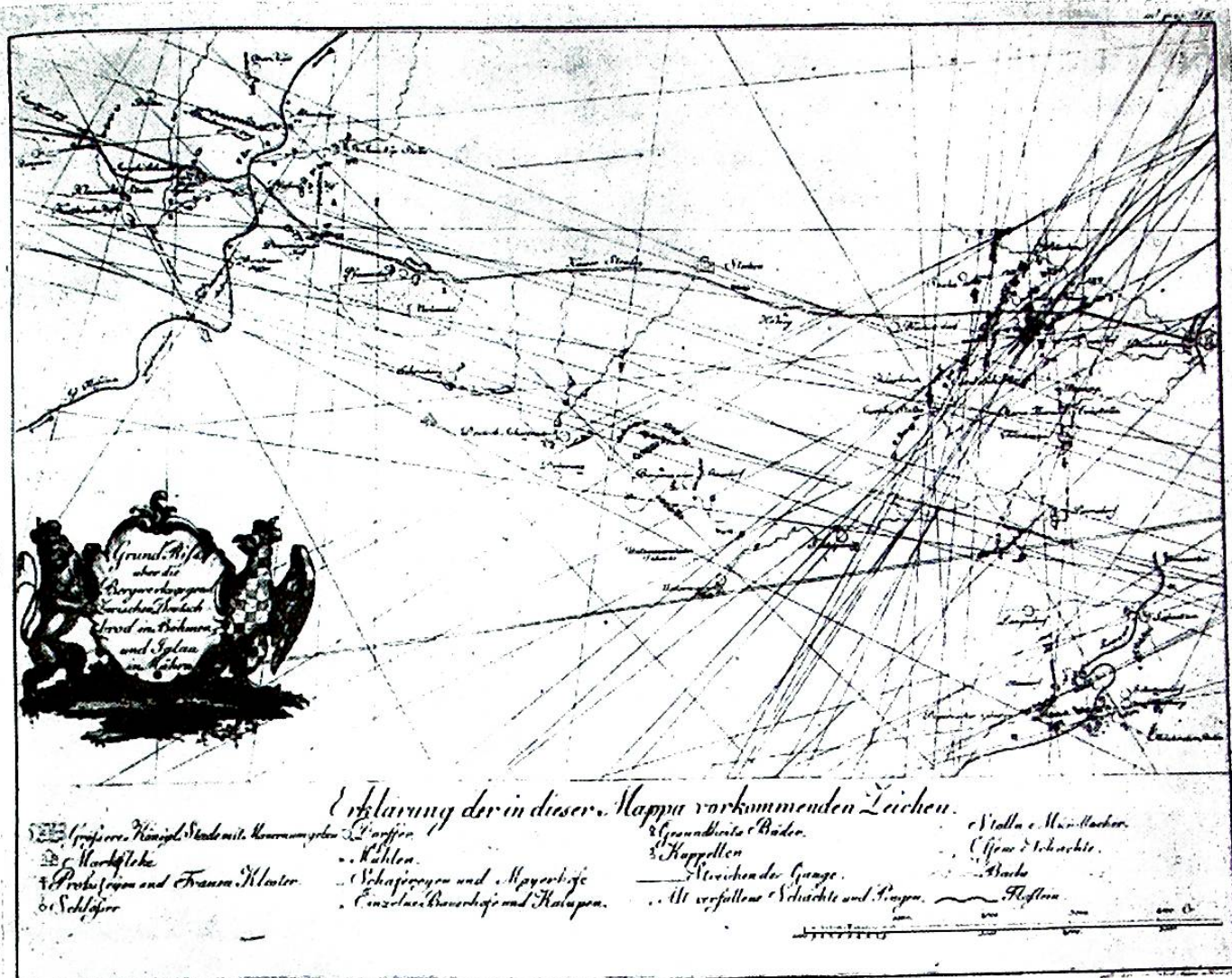
⁵² Petr, str. 20.

⁵³ Tamtéž.

⁵⁴ Tamtéž.

⁵⁵ Tamtéž.

⁵⁶ Kutilek, str. 270, Petr, str. 21.

Peithnerova mapa brodských sříbrných dolů z roku 1780.

kniha z konce 17. století podotýká, že tu v té době mnohé štoly a šachty byly již zasypány a zarostlé drnem.⁵⁷

Jinak byly patrný zbytky dolování u *Dlouhé Vsi*, při ústí dlouhovesského potoka do Sázavy, mezi *Havl. Brodem* a *Sv. Křížem*, na východ k *Bartoušovu*, na západ k *Žabinci*. Největší a nejstarší doly byly snad u *Petrkova* a u *Sv. Kříže*. Mezi vesnicemi *Kryštof*, *Ve Smrči* a *Novým Světem* stála *šachta Karlova* s rozsáhlými haldami, většinou již před 60 lety zarostlými. Východně od *Čisté* byla *šachta Josefská*. Na levém břehu *Šlapánky* pod *Frýdnovou* (dnes *Mírovkou*) mezi železniční tratí a řekou bylo ústí dědičné štoly *Marie Terezie*. Měla dosáhnouti propadlých štol u *Čisté* a odvodňovati skupinu dolů, jejichž středem byla *šachta Karlova*. Měla proto hloubku 95 m. Její ústí bylo r. 1880 ještě otevřeno. Měla délku 1.000 m Konec štoly byl vzdálen od šachty *Karlov* 190 m. Nad *Slavničem*, kde se před 60 lety ještě říkalo »Na štůle«, u *Koječina* a *Pavlova* byly rovněž zbytky horních děl. U *Slavniče* byla r. 1895 otevřena stará štola, avšak

⁵⁷ Petr, l. c.

od díla bylo brzy upuštěno. Rovněž v okolí hradu Orlíka byly zbytky bývalých štol a šachet.⁵⁸

V souvislosti s hornictvím je třeba zmíniti se ještě o *brodské mincovně*. Zprávy o ní jsou však velmi kusé. Je ovšem jisto, že hornictví a mincovnictví spolu úzce souviselo. Bylo to ostatně patrné již z obsahu některých listin.

Pro období denárové (do konce 12. a na počátku 13. století) nemáme pro brodskou mincovnu dokladů. Město Smilův Brod tehdy ještě neexistovalo. Jak uvádí Čelakovský,⁵⁹ bylo založeno až ve 13. století. Je ovšem možné, že stříbra z Vysočiny bylo používáno k ražbě slavníkovských mincí na Libici a v Malíně a že tu někde byla též přemyslovská mincovna. Snad v Kouřimi či na hradě Vraclavi (u Vys. Mýta) nebo jinde, kde jméno mincovny nemůžeme ze zkomo- lených textů legend identifikovat.⁶⁰

S rozvojem měst, hornictví a změněných hospodářských poměrů, kdy vedle naturální směny se počíná uplatňovati jako směnný prostředek i peníz, dochází k brakteátové měnové reformě a decentralisaci českého mincovnictví na počátku 13. století.⁶¹ Tehdy také slyšíme o brodské mincovně. Kdy počala raziti a jaké mince, není známo.

O brodském mincmistru se dovídáme po prvé z listiny z 25. října 1258,⁶² kdy mincmistr Jindřich, řečený Pták, oznamuje propůjčení freiberské štoly jmé- nem mincmistra Eberharda, jemuž přísluší pravomoc nad stříbrnými doly v ce- lém království. Je tu ovšem vzpomínána jeho činnost, která se kryje s funkcí ur- buréře. Jak bylo svrchu řečeno, bylo postavení brodského mincmistra zřejmě od- lišné od posice mincmistra královského, jehož pravomoc se vztahovala na vše- chny doly a mincovny v Čechách či na Moravě. Brodská mincovna bývá však uváděna mezi ostatními královskými mincovnami,⁶³ jež král zpravidla nevedl ve vlastní režii, nýbrž je dával do nájmu nebo do užívání na dožití či dědičně minc- mistrům — podnikatelům za prokázané zásluhy. I když brodský mincmistr byl funkčně začleněn do zemské správy dolů a mince, přece jen podléhal také pánům z Lichtenburka, jak lze souditi z faktu, že Smil z Lichtenburka potvrdil propůj- čení freiberské štoly. Ve formuláři o pronájmu mince a urbury v Čechách z doby Václava (patrně Václava II.)⁶⁴ je rovněž řeč o brodské mincovně odděleně od

⁵⁸ Petr, l. c. 22, 23. O pracích v poslední čtvrtině 18. století na šachtě Josefské, Karlově a štole Marie Terezie viz Hrabák, str. 62.

⁵⁹ Čelakovský, Brod Německý, str. 734.

⁶⁰ G. Skalský, Denár knížete Václava Svatého a počátky českého mincovnictví, Praha 1929, str. 44. Pošvář, České a polské prvky v počátcích slezského mincovnictví, Česko-polský sborník I., Praha 1955, str. 113.

⁶¹ Pošvář, Slezské a moravské mincovny, str. 339.

⁶² Šternberk, sb. listin č. 11.

⁶³ Pošvář, l. c. 341.

⁶⁴ Šternbek, sb. listin č. 26.

ostatních mincoven v království. Mluví se o mincmistrech, jimž byla pronajata mince v celém království, při čemž do ní toho roku byla zvláště zahrnuta mincovna v Brodě. Je ovšem možné, že toto zvláštní postavení brodské mincovny souviselo s tím, že někdy patřila pod minci moravskou, jindy pod správu mince české. V jednom formuláři totiž, jak o tom již ostatně byla zmínka, byla kompetence ohledně brodské směnárny ponechána rozhodnutí na základě faktického stavu.

Zvláštní postavení brodského mincovnictví mohlo však souviset s výjimečným postavením pánů z Lichtenburka, kteří si osobovali nároky z horního regálu a nepochybně i z mince. Skalský dokonce nevylučoval možnost vlastní lichtenburské mincovny, »takže by zde v té době rážba mincí vyplývala ze zcela jiných právních poměrů,⁶⁵ než v ostatních královských mincovnách. Dodává pak, že bohužel o této mincovně pánů z Lichtenburka a jejích výrobcích nic nevíme. Dal bych přednost výkladu v tom smyslu, že páni z Lichtenburka si dovedli získati nějaké důchody z mince, snad dokonce velkou jejich část, že však v Brodě byla ražena mince královská, nikoli lichtenburská. Ostatně z formuláře, který tu byl citován, je zřejmo, že brodskou minci dával do pronájmu král jako regální pán a nikoli brodský velmož. Nemohu pak souhlasiti se Skalským, že v brodském městském horním právu mluví Lichtenburci o svém vlastním mincmistru.⁶⁶ Pokud je mi známo, je tam řeč všeobecně jen o mincmistru v souvislosti se stíháním falešné mince (český překlad z 15. století mluví o »hofmistru mince«, v latinském textu je »magister monetae«). Ustanovení tato odpovídají předpisům jihlavského městského práva s tím rozdílem, že brodské právo je přísnější, neboť na přistižení s falešnými penězi má trest upálení.⁶⁷ Podobně považuji za nepřesný Skal-

⁶⁵ Skalský, Studie o českých a moravských brakteátech III., Numism. časopis čs. 1935/36, str. 30, pozn 131.

⁶⁶ Skalský, tamtéž.

⁶⁷ Příslušné místo v českém překladu z pamětní knihy brodské z 15. stol. zní: „(21) Item, ani hofmistr mince ani rychtář bez přísežných na poli ani v domiech peněz falešných ani zlodějstva hledati nemají, než společně. (22) Item, jestliže by kto prodal stříbro, kteréž by bylo s mědí neb mosazí smiešeno, též pokuty falše podroben bude a té věci falešné dvě česti slušie do raddy a rychtářovi třetie strana. Item, ktožkolivěk s falešnými penězi dopaden bude, spravdivě beze všie výmluvy má upálen býti. (23) Item, kteřížkolivěk hosté v domiech měšť pohostinu byli by, jestliže by s zlatem neb stříbrem neb s falešnými penězi dopadeni byli, v městě nebo na poli, pokuty ohně sú hodni. A jesliže by ten falešník z návodu něčieho znal na hospodáře svého, v čímž domě byl jest, že z této falše něco zachoval, a rychtář přijma k sobě přísežné, do domu řečeného měšťana jdi a zavolaje jeho k sobě rci jemu, že ten falešník vyznal jest, že tobě toho falše jest něco paručil. A jestliže ten měšťan tak řádně jsa otázán a pozná se, že mu ty peníze dány jsú schovati, nevinen bude ote všie pokuty. A jestliže by pak zapřel, a strana těch peněz hledána byla by u něho nalezena, k pokutě, jakož ten falešník, poddán bude tak, jestliže by ty peniezy falešny byly; a jestliže by byly česty, pokuty šedesáth šilinkuov má dáti. A jestliže by doma hospodáře nebylo a hospodyně jsúc otázána i zapřela, bez překážky práva hospodáře svého nevinná ostane.“

ského výklad⁶⁸ o lichtenburské mincovně ze slov městského brodského práva: »Si quis aliquod pondus sive gravior sive levius habuerit, quam in moneta . . .« Ani zde se totiž nepraví »in nostra moneta«, v naší mincovně. Domnívám se pak, že tu nešlo o nic jiného, než o dodržování nařízené váhy, což spadalo do kompetence mincmistrů. Kdo tedy měl těžší nebo lehčí váhu, než byla v mincovně, podléhal trestu useknutí ruky nebo 10 hřiven⁶⁹ na základě v té době obvyklé majetkové diskriminace.

Královská mincovna byla v Brodě až do konce 13. století, do grošové reformy z r. 1300. Ražba pražských grošů byla soustředěna do Kutné Hory, kam byly přeneseny všechny české a moravské mincovny, včetně mincovny kladské a opavské, a ovšem i brodské.⁷⁰ Je to ostatně patrné z listiny z 18. června 1321,⁷¹ kdy Jan Lucemburský udělil Jindřichu z Lipé, vlastníku bývalého lichtenburského panství, nárok na polovinu důchodu z mince, kdyby tu byla následkem výnosnější těžby stříbra opět zřízena. Král Jan by se nebyl ohlížel na tento zásah do jednoty českého mincovnictví, jímž by nepochybně bylo otevření mincovny v Brodě, jen kdyby byl získal nový pramen příjmů. Brodské hornictví v té době, jak jsme viděli, šlo však již k svému konci a vyhlídka na nové příjmy vyšla na prázdno. Stejně je třeba posuzovat zmínku o příjmech z mincovny v listině Karla IV. z r. 1351,⁷² ač její obsah je velmi věcný, vypočítává-li mimo jiné výnos 50 hřiven týdně. Avšak ani v té době nevíme nic o ražbách brodské mincovny. Jestliže pak Čeněk z Lipé ve svém posledním pořízení z 11. května 1363⁷³ mluví o městě Německém Brodě a právech z hor a z mince k němu patřících,⁷⁴ je to jen pouhá reminiscence na udělení práva, která již nemohla býti realizována, poněvadž hospodářská situace města to nepřipouštěla.

Brodská mincovna byla v činnosti nepochybně jen ve 13. století. Jde o období brakteátů, mincí to ražených jen po jedné straně, bez jakékoli legendy, takže přidělení do jednotlivých mincoven je velmi obtížné. Nemůžeme proto určit, které z nich a kdy vyšly z mincovny v Brodě.

Závěrem je pak možno shrnouti předchozí výklad o *brodském hornictví* tak, že jeho počátek a rozkvět spadá do 13. století. Bylo důvodem k boji o uplatnění práv z horního regálu mezi králem a feudálním vlastníkem půdy, který dokonce

⁶⁸ Skalský, I. c.

⁶⁹ „Si quis aliquod pondus siue grauius siue leuius habuerit quam in moneta, manu truncabitur, aut pene X Marcarum punietur“.

⁷⁰ Pošvávř, Slezské a moravské mincovny, str. 350.

⁷¹ Šternberk, sb. listin č. 53.

⁷² 72 Šternberk, sb. listin č. 65.

⁷³ Čelakovský, Privilegia, str. 582.

⁷⁴ „... conferimus et donamus, primo ciuitatem Brodam Thevtunicalem cum omnibus suis iuribus nobis et ipsi civitati nostre ratione montanorum et monete ad ipsam spectantium iuxta literarum nostrarum competentibus . . .“

vydal zvláštní horní právo pro brodské doly po vzoru práva jihlavského. Od konce 13. století se počíná úpadek brodského hornictví, zřejmě následkem přitažlivosti bohatých dolů kutnohorských; město i doly se vylidňují a veškeré pokusy o oživení hornického ruchu během 14. století jsou celkem bezvýsledné. Válečné události za husitského revolučního hnutí znamenají konec brodského hornictví, které se nedočkalo opětného vzkříšení.

Brodská mincovna byla v provozu ve 13. století, jak je možno zjistiti z kusých zpráv. Měla zřejmě zvláštní postavení, jednak svou polohou poblíže zemských hranic, takže tu snad vznikaly spory o příslušnost mezi mincmistry českými a moravskými, jednak pro mocenské postavení brodského feudálního pána. K oživení mincovní činnosti ve 14. století již nedošlo, ač k tomu byly právní předpoklady na základě královských výsad.

Ze Slovanského ústavu ČSAV v Brně